

dr Władysława Jastrzębska
dr inż. Małgorzata Lechwar

Katedra Teorii Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Rzeszowski

Nierówności ekonomiczne i kapitał ludzki z perspektywy polskich obszarów przyrodniczo cennych

WPROWADZENIE

Proces transformacji systemowej w Polsce przyniósł wysokie koszty społeczne, które ujawniły się szczególnie w pierwszym okresie przemian na obszarach wiejskich oraz przyrodniczo cennych regionu górskiego. W wyniku likwidacji (na przykład sektora państwowego w rolnictwie), czy ogłaszania upadłości wielu firm, oraz tzw. restrukturyzacji zatrudnienia, nastąpił wzrost bezrobocia, pojawiła się duża skala ubóstwa, a nawet wykluczenia gospodarczego i społecznego w wielu środowiskach lokalnych. Rozwijający się w tym czasie sektor małych i średnich przedsiębiorstw miał zbyt słabą pozycję konkurencyjną oraz szereg ograniczeń prawnych, aby spełnić pokładane w nim nadzieje na ożywienie rynku pracy i poprawę sytuacji ekonomicznej ludności zamieszkującej obszary przyrodniczo cenne. Również obecnie, mimo dodatniego tempa wzrostu gospodarczego, obserwuje się narastanie nierówności w różnych wymiarach, w tym w dostępie do edukacji oraz możliwościach inwestowania w kapitał ludzki.

Oprócz rosnącego deficytu finansów publicznych utrzymują się: wysokie bezrobocie i rozległe sfery ubóstwa, szerzy się korupcja i przestępczość, postępuje upadek służb publicznych i bezwład w egzekwowaniu konstytucyjnego porządku publicznego. Problemy te, jak również narastające nierówności w wielu aspektach życia gospodarczego nie były i nadal nie są uwzględniane w należyтым stopniu w nauce, sferze realnej oraz polityce gospodarczej rządu. Niewielu polskich ekonomistów poświęca im uwagę, mimo że w 1998 roku nagrodę Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii otrzymał ekonomista brytyjski pochodzenia hinduskiego A.K. Sen za dorobek w dziedzinie ekonomii dobrobytu i teorii nierówności. Mimo zagrożeń trwałego i zrównoważonego wzrostu i rozwoju gospodarczego, w Polsce nie podjęto wzorem zachodnich środowisk naukowych debaty interdyscyplinarnej opartej na podejściu zintegrowanym oraz holistycznych metodach diagnozowania, wyjaśniania i rozwiązywania problemów ekono-

micznych wynikających z nierówności społecznych¹ z jednej strony, z drugiej zaś konieczności ochrony zasobów przyrodniczo cennych. Stąd też, w przeprowadzonych przez autorki badaniach podjęto próbę diagnozy sytuacji ekonomicznej oraz kapitału ludzkiego społeczności lokalnej zamieszkującej typowy obszar o wysokich walorach przyrodniczych i turystycznych, ekonomicznie zapóźniony oraz zagrożony wykluczeniem społecznym. Poszukiwano odpowiedzi na pytania: „jak jest”, „dlaczego jest tak jak jest”, a następnie „co należy zrobić, aby było tak jak być powinno?”. Ujmując ogólnie, celem badań było naukowe rozpoznanie określonego aspektu rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Ponadto zespół badawczy skoncentrował się na celu aplikacyjnym (praktycznym), wskazując w kontekście kapitału ludzkiego możliwości i warunki powodzenia inwestycji z sektora turystyki, traktowanej jako podstawa przeobrażeń w wybranej gminie. Precyzując zaś cele szczegółowe, wynikające z wyżej określonego obszaru badawczego, prace empiryczne skoncentrowały się na problemach bieszczadzkiej gminy Cisna² i polegały na:

- zbadaniu stanu kapitału ludzkiego mieszkańców gminy w aspekcie tworzenia miejsc pracy oraz ograniczania nierówności ekonomicznych,

¹ A.B. Atkinson, J. Micklewright w publikacji *Economic Transformation In Eastern Europe and the Distribution of Income*, Cambridge 1992 zarzucają polskim ekonomistom brak zainteresowania problemami nierówności dochodowych, zaś uznane dzieło Johna Rawlsa *Teoria sprawiedliwości* (tłum. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa) wydane w Polsce w 1971 r. zostało wznowione dopiero w 1994 r.

² Gmina Cisna jest obszarem o rozdrobnionym obszarowo rolnictwie górskim, posiadającym wyjątkowe walory turystyczne, a zarazem dysponującym słabo rozwiniętą infrastrukturą turystyczną, techniczną oraz społeczną. Stan ten prowadzi do nierównowagi na lokalnym rynku pracy, która przejawia się wysokim bezrobociem i niewielkim zatrudnieniem w zawodach pozarolniczych oraz zubożeniem jej mieszkańców. Istotną barierą rozwoju jest ponadto narastająca depopulacja społeczności lokalnej. Należy podkreślić, że gmina Cisna charakteryzująca się przede wszystkim wysoką atrakcyjnością środowiska przyrodniczego, podlega ochronie prawnej. Siecią ekologiczną Natura 2000 objęto cały obszar gminy, nie wyłączając zasiedlonych miejscowości. Ponadto w związku z posiadanymi zasobami, tj. niepowtarzalnym krajobrazem górskim, połoniami, dużym zalesieniem (około 89%), bogatą florą i fauną, gmina objęta jest prawną ochroną przyrodniczą. Na jej terenie znajduje się bowiem Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu; inna jej część wchodzi w skład Bieszczadzkiego Parku Narodowego, a pozostała znajduje się w granicach Ciśniańsko-Wetlińskiego Parku Krajobrazowego. Bieszczadzki Park Narodowy wraz z otaczającymi go parkami krajobrazowymi i przylegającymi do nich terenami chronionymi na Słowacji i Ukrainie jest częścią Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie” oraz europejskiej sieci Natura 2000 jako ostoja ptasia oraz ostoja siedliskowa – obszar „Bieszczady” (PLC 180001). Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy chroni szczególne walory krajobrazowe i przyrodnicze zachodniej części Bieszczadów, w tym gminy Cisna. Z kolei Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” obejmuje obszary przygraniczne: Polski, Słowacji i Ukrainy. Jest to jedyny w Europie trójstronny rezerwat biosfery, w skład którego wchodzi po stronie polskiej: Bieszczadzki Park Narodowy oraz parki krajobrazowe: Ciśniańsko-Wetliński i Doliny Sanu.

– określeniu, w jakim zakresie i stopniu regulacje prawne oraz sposoby ich egzekwowania dotyczące ochrony przyrody są barierą dla poprawy sytuacji ekonomicznej mieszkańców gminy.

Badania przeprowadzono przy pomocy metod faktualnych. Zespół badawczy zgromadził niezbędne dane i informacje o przedmiocie i podmiocie badań w oparciu o metodę dokumentacyjną, kwestionariuszową oraz obserwację naukową faktów. Badaniami dokumentacyjnymi w skali lokalnej objęto informacje faktualne zgromadzone dla celów informacyjnych oraz polityki gospodarczej w Urzędzie Gminy Cisna, Powiatowym Urzędzie Pracy w Lesku, Urzędzie Statystycznym w Rzeszowie.

W zastosowanej metodzie kwestionariuszowej zbieranie danych odbyło się w 2009 roku w drodze wywiadu standaryzowanego, a podstawowym celem badawczym było poznanie poglądów i postaw ludzi. Próbę badawczą stanowiły osoby pełnoletnie, członkowie każdego gospodarstwa domowego, mającego stałą siedzibę na obszarze gminy. Po wstępnej analizie przeprowadzonych badań kwestionariuszowych przeprowadzono pogłębione wywiady z sołtysami wsi wchodzących w skład gminy. Miały one na celu głębsze rozpoznanie zagrożeń płynących z niezadawalającego poziomu życia, zasobu kapitału ludzkiego, zidentyfikowanego w badaniach pierwotnych oraz wskazanie kierunku działań dla władz samorządowych służących rozwojowi lokalnemu.

NIERÓWNOŚCI I KAPITAŁ LUDZKI JAKO PROBLEM EKONOMICZNY – UJĘCIE TEORETYCZNE

W obrębie obecnie funkcjonującego, neoklasycznego paradygmatu w teorii ekonomii głównym przedmiotem badań jest rynek i zachowania rynkowe podmiotów gospodarczych oraz jednostek usiłujących maksymalizować swoje zadowolenie, a w tym dążeniu zachowujących się racjonalnie. Podejście to wykazuje „praktyczną niemoc” w rozwiązywaniu problemów ekonomicznych współczesnego świata, w szczególności narastających nierówności ekonomicznych. Stąd istnieje pilna potrzeba odejścia od indywidualizmu metodologicznego głównego nurtu ekonomii. Proponowane nowe ujęcie teoretyczne, wyprowadzone ze „środowiskowej” obserwacji rzeczywistości, czyli przejście do holizmu metodologicznego rozwijane było między innymi przez J.C. Smutsa, a później J.W. Bewsa [por. Smuts, 1961; Bews, 1935, za: K. Dopfer, 1982, s. 20]. Zakłada ono, że konsekwencją istnienia złożonego środowiska, w którym gospodaruje człowiek jest analiza jego działań właśnie w kontekście tego środowiska. Zatem badania w ekonomii wymagają podejścia interdyscyplinarnego, w tym rozumienia ważnych dyscyplin pozaekonomicznych, zdolności do ich integracji, a także analizy systemowej postrzegającej system gospodarczy jako subsystem połączony z innymi subsystemami relacjami przyczynowo-skutkowymi i wzajemnymi sprzężeniami.

Ważną grupą problemów, z którą w najbliższej przyszłości muszą się zmierzyć ekonomiści jest problem podziału dochodów i pogłębiających się na tym tle nierówności, zarówno w odniesieniu do gospodarki krajowej, jak i światowej³. Zatem treści socjologiczne nabierają ekonomicznego znaczenia, w szczególności gdy odniesiemy się do koncepcji kapitału ludzkiego jako podstawowego zasobu w gospodarce opartej na wiedzy. Ekonomiści amerykańscy, tacy jak: T.W. Schulz, G. Becker oraz inni rozpoczęli w latach 60. ubiegłego wieku badania nad porównaniem korzyści z tradycyjnych inwestycji w dziedzinie dóbr kapitałowych oraz inwestycji w dziedzinie oświaty. Stwierdzili oni, że inwestycje w kapitał ludzki mają przewagę nad inwestycjami wykorzystującymi kapitał rzeczowy i finansowy [por. Schulz, 1963; Becker, 1964]. Następnie stwierdzono, że inwestycje w kapitał ludzki, w szczególności różnice w poziomie wykształcenia przeważnie są powodem różnicowania dochodów [por. Mincer, 1970]. Ta prosta teoria podziału dochodu nie potwierdziła się w wielu badaniach, stąd nie negując powyższej zależności, teorię uzupełniano, badając oddziaływania dodatkowych sił na poziom dochodów [Tinbergen, 1982, s. 83–85].

Kapitał ludzki interpretowany w różny sposób w literaturze, stanowiący szczególnie rodzaj kapitału wykorzystywanego w procesie produkcji, może być rozumiany jako „zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii witalnej zawartej w społeczeństwie” [Domański, 1993, s. 19]. Zasób ten można powiększać drogą inwestycji zwanych inwestycjami w człowieka.

W teorii ekonomii, w szczególności ekonomii rozwoju, podstawowym problemem jest proces alokacji zasobów rozstrzygający o tym „dla kogo” się produkuje, czyli o podziale wytworzonego produktu społecznego. Ekonomia podejmuje próbę wyjaśnienia w jakim zakresie, i w jakich proporcjach z nowo wytworzonych dóbr korzystają właściciele czynników produkcji, czyli gospodarstwa domowe i ich członkowie. Ponadto ważnym problemem badawczym jest określenie w jakim stopniu wzrost PKB przyczynia się do wzrostu dobrobytu i zaspokojenia potrzeb jednostek oraz społeczeństwa jako całości. Zatem proces podziału można postrzegać przez pryzmat realizacji idei równości i sprawiedliwości społecznej, jak też (stojąc na gruncie keynesowskiej, popytowej teorii dochodu narodowego) czynnika dynamizowania rozwoju gospodarki. Jak pisze M.G. Woźniak: „Jest prawdą, że nierówności społeczne są czynnikiem mobilizującym do aktywności gospodarczej, sprzyjającym ekspansji biznesu i wzrostowi gospodarczemu, gdyż umożliwiają wzrost oszczędności krajowych. Jednakże są nierówności, które tworzą barierę popytu i wpływają na powstanie błędnego koła ubóstwa. Z tego względu nadmierne nierówności społeczne mogą prowadzić do utraty stabilności

³ Dla przykładu Stany Zjednoczone i Kanada, których ludność stanowi 5% ludności świata kontrolują 31,5% światowych wydatków na konsumpcję, zaś mieszkańcy Afryki na południe od Sahary, stanowiący 11% globalnej populacji kontrolują 1,2% wydatków. Na podstawie danych *State of the World 2004 report*, tab. 1.1, *Consumer Spending and Population by Region*, 2000, 7 stycznia 2004 r., <http://www.worldwatch.org/press/news/2004/01/07/>, zamieszczone 6 kwietnia 2005 r.

wzrostu i stać się przyczyną niższego niż potencjalne tempo wzrostu PKB. Bardziej równomierny podział może służyć natomiast stabilności wzrostu, gdyż ogranicza ryzyko społecznych niepokojów” [Woźniak, 2002, s. 82–83]. Powyższa hipoteza została zacytowana jako obrazująca fakt, że proces podziału jest bardzo złożony, gdyż między podziałem a wzrostem gospodarczym oraz czynnikami stymulującymi wzrost (między innymi kapitałem ludzkim) występują sprzężenia zwrotne, zatem zmienne wyjaśniające stają się zmiennymi wyjaśnianymi, a nierówności ekonomiczne znajdują się zarówno po stronie uwarunkowań, jak i skutków wzrostu gospodarczego. Ponadto stwierdzenie M.G. Woźniaka odpowiada uogólnieniom teoretycznym, powstałym w oparciu o doświadczenia Ameryki Północnej i Południowej dzięki badaniom zapoczątkowanym w latach 50. ubiegłego wieku przez S. Kuzneta [Kuznets, 1976]. Analizując wzrost gospodarczy oraz nierówności społeczne trzech krajów rozwiniętych (Wielkiej Brytanii, Niemiec i USA) oraz trzech tzw. Trzeciego Świata (Indii, Sri Lanki i Puerto Rico), stwierdził on, że zależność między wzrostem gospodarczym, a poziomem nierówności społecznych ma kształt odwróconej litery U. Wzrost gospodarczy początkowo powiększa więc nierówności społeczne, później zaś przyczynia się do ich spadku. Prawidłowość tę rozszerzył drugi laureat nagrody im. Alfreda Nobla A.W. Lewis, stwierdzając, że tylko bogaci oszczędzają, więc mogą inwestować. Jednak niektórzy teoretycy na gruncie przeprowadzonych badań prezentują odmienne zdanie [Leoni, Pollan, 2003]. W latach 90. ubiegłego wieku K. Denniger i L. Squire dokonali analizy współczynnika Giniego oraz wzrostu PKB *per capita* dla 108 krajów. Jedynie w przypadku pięciu z nich potwierdziła się zależność Kuzneta, w czterech była odwrotna niż zakładał, zaś w pozostałych nie wykazano żadnych zależności między współczynnikiem Giniego, a wzrostem gospodarczym. Badania prowadzone w ostatnich latach wskazują, że zależność między analizowanymi kategoriami na wykresie przestrzennym ma kształt litery L. Wyjątek stanowią Stany Zjednoczone, gdzie wysokiemu PKB *per capita* odpowiada wysoka (przekraczająca 40) wartość współczynnika Giniego wskazująca na pogłębiające się dysproporcje dochodowe. Wbrew opinii niektórych polskich ekonomistów i socjologów, dane Banku Światowego, Eurostatu oraz OECD wskazują, że przypadku Polski nierówności dochodowe w ostatnich latach pogłębiają się, mimo wzrostu gospodarczego i należą do najwyższych wśród krajów postkomunistycznych⁴. Przywołani wyżej Denniger oraz Squire w oparciu o rozległe badania statystyczne sformułowali następujące wnioski, jakże istotne z punktu widzenia polskiej rzeczywistości:

- pogłębiające się nierówności – bardziej majątkowe niż dochodowe – mają znaczący, negatywny wpływ na tempo wzrostu gospodarczego,

⁴ Wskaźnik Giniego dla Polski w roku 2005 wynosił 36. Wśród krajów postkomunistycznych, będących członkami UE, jedynie Łotwa miała wyższy wskaźnik wynoszący 38 [por. Podemski, 2009, s. 52–58].

– polityka redystrybucyjna sprzyja jednak wzrostowi gospodarczemu oraz wzrostowi poziomu życia ubogich, tylko wówczas, gdy zmierza do powiększenia ich możliwości oraz bodźców do inwestowania przede wszystkim w ich edukację [por. Kowalik, 2003, s. 362].

Funkcja redystrybucyjna rządu wpisana w ideę socjalnej gospodarki rynkowej jest kontrowersyjna i często podlega krytyce. Tym niemniej niektórzy teoretycy traktują ją jako warunek konieczny dla stworzenia trwałych podstaw spójności i równowagi rozwoju gospodarczego oraz ładu społecznego odpowiadającego naturze człowieka [Mączyńska, 2009, s. 155–156].

Odrzucając tezę, iż funkcjonalny bądź czynnikowy podział dochodu realizowany za pomocą mechanizmów rynkowych spełni warunki wymagane dla osiągnięcia efektywności, ekonomiści zaczynają skupiać uwagę na roli czynników instytucjonalnych. Stąd też głównym celem ich badań stało się określenie zasad i kryteriów tzw. sprawiedliwości dystrybucyjnej, stanowiącej część szerszego systemu sprawiedliwości społecznej [Kowalik, 2002, s. 13]. W literaturze światowej powraca się do keynesizmu, proponując rozszerzenie polityki stabilizacyjnej rządu o zagadnienia związane z redystrybucją dochodów. Wspomniany we wstępie noblista A. Sen odrzuca argumenty ekonomii liberalnej, usprawiedliwiające nie podejmowanie przez rządy polityki redystrybucji na rzecz ograniczania nierówności. Uzupełniając poglądy J.K. Galbraitha, wymienia on uniwersalne retoryki pozwalające na pozbycie się przez bogatych wyrzutów sumienia. Są to:

- retoryka strukturalnej niekompetencji i nieefektywności rządu,
- retoryka pomocy społecznej jako „niedźwiedziej przysługi”,
- retoryka pomocy społecznej jako czynnika sprzyjającego próżniactwu,
- retoryka uszczerbku na wolności,
- wyparcie problemu [szerzej: Podemski, 2009, s. 48].

Oryginalność podejścia Sena polega na interdyscyplinarnym podejściu do nauki, łączącym wiedzę z zakresu socjologii, ekonomii, psychologii i etyki. Jest on przeciwnikiem traktowania wzrostu gospodarczego jako głównego, czy jedyne go czynnika rozwiązującego problem nierówności wobec szybko narastającego ubóstwa. Krytykuje bierność rządów i bogatych społeczeństw względem ubogich, których uzdolnienia są tłumione przez biedę. Postuluje, aby proces wzrostu był połączony z zasadami podziału, by jednostka mogła jak najlepiej wykorzystać swoje uzdolnienia. Z teorii tej wynika, że nie sam poziom uzyskiwanego dochodu jest najważniejszy dla oceny niedostatku czy ubóstwa, lecz należałoby uwzględnić różnice decydujące o możliwości konwersji dochodu [por. Kowalska, 2003, s. 7–30]. Wkład Sena do analizy jakościowej i ilościowej różnych aspektów nierówności oraz redystrybucji dochodów polega na tym, że dzięki jego badaniom powstały wyspecjalizowane instytucje informujące nie tylko o dochodach *per capita*, ale o stopniu scholaryzacji, spodziewanej długości życia, czy śmiertelności niemowląt oraz innych czynnikach określających stopień sprawiedliwości społecznej na świecie.

DIAGNOZA NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNO-EKONOMICZNYCH I KAPITAŁU LUDZKIEGO GMINY CISNA

Gmina Cisna boryka się z wieloma problemami społecznymi, które w sposób pośredni mogą odzwierciedlać jakość lokalnego kapitału ludzkiego. Odnoszą się one do osób pozbawionych godziwych dochodów, często bezradnych życiowo, uzależnionych (niejednokrotnie z przyzwyczajenia) od pomocy społecznej. Problemy społeczne w niektórych przypadkach wynikają ponadto z emigracji młodych i przedsiębiorczych osób oraz z nałogu alkoholizmu – co zresztą potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań ankietowych. Identyfikując problemy społeczne zdiagnozowano: 1) emigrację młodych i przedsiębiorczych osób (wskazało jej istnienie 78% respondentów), 2) bezrobocie (wskazanie niewiele ponad 70% respondentów), 3) alkoholizm (wskazanie około 67% respondentów), 4) małą aktywność społeczną mieszkańców (wskazanie niewiele ponad 54% respondentów), 5) niski poziom świadomości społecznej mieszkańców (wskazanie prawie 33% respondentów). Uzyskane wyniki, w istotny sposób uzupełniają zdiagnozowane problemy społeczne przedstawione w *Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Leskim*, którego misją w sferze rozwiązywania problemów społecznych jest tworzenie obszaru przyjaznego i o równych szansach dla wszystkich mieszkańców, zapewniającego spójny rozwój, tak społeczny, jak i gospodarczy⁵.

Zidentyfikowane problemy społeczne badanej jednostki terytorialnej wynikają między innymi z bezrobocia i ograniczonej możliwości znalezienia pracy.

Kolejny problem to ubóstwo. W Polsce za podstawę określenia linii ubóstwa przyjęto minimum socjalne, będące kategorią mierzącą koszty utrzymania gospodarstw domowych, uwzględniając podstawowe potrzeby bytowo-konsumpcyjne. Tak zwany koszyk minimum socjalnego wyznacza górną granicę wydatków gospodarstw domowych, powyżej której można mówić o godziwym poziomie życia. Minimum socjalne jest punktem odniesienia do wyznaczenia poziomu świadczeń pomocy społecznej i stanowi górną granicę ubóstwa, dolną zaś wyznacza minimum egzystencji (biologiczne). Zadaniem pomocy społecznej, wpisanej do zadań własnych samorządów lokalnych, jest przyznawanie i wypłacanie świadczeń pieniężnych i pozapieniężnych przewidzianych ustawą.

Z szacunków szkół gminnych wynika, że ok. 70% rodzin nie stać na opłacenie obiadów swoim dzieciom w szkołach. Inny problem to sytuacja wielu rodzin zamieszkujących domy będące własnością Nadleśnictwa Cisna, wymagające generalnych remontów.

Mówiąc o problemach ekonomicznych badanej gminy należy przedstawić bariery rozwoju określone przez samych mieszkańców. Odnoszą się one do szeroko

⁵ Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Leskim do 2010 roku. *Jest ona dokumentem wyznaczającym główne kierunki działań mających na celu zapewnienie mieszkańcom powiatu leskiego odpowiedniej jakości życia.* www.powiat-leski.pl/cms/upload/edit/

rozumianej infrastruktury i są następujące (w kolejności od najbardziej istotnego do najmniej istotnego problemu ze względu na liczebność odpowiedzi): 1) słabo rozwinięta infrastruktura rekreacyjno-wypoczynkowa (wskazała ją prawie 67% ogółu respondentów), 2) słaby rozwój przemysłu i usług (prawie 52%), 3) brak infrastruktury kanalizacyjnej (prawie 50%), 4) zła komunikacja z większymi ośrodkami (prawie 40%), 5) słaby dostęp do nowoczesnej technologii (niewiele ponad 38%). W następnej kolejności respondenci zwrócili uwagę na brak terenów inwestycyjnych, zły stan dróg, wysokie podatki i słaby rozwój handlu. Prawie 20% odpowiadających nawiązało do rolnictwa uznając go za rozdrobnione i przestarzałe, a 16% podkreśliło kwestie zanieczyszczenia środowiska. Ponadto, przeprowadzone badania aktywności gospodarczej mieszkańców gminy Cisna dowiodły, że w okresie zmian systemowych, gdy wielu mieszkańców straciło pracę, a zarazem źródło dochodów, nieco ponad połowa z nich wykazała się aktywnością i stworzyła dla siebie pozarolnicze źródło utrzymania. Pozostali nie potrafili dostosować się do nowej, trudnej rzeczywistości gospodarczej. Wśród tej grupy znajdują się trwale bezrobotni, osoby ubogie oraz uzależnione od alkoholu. Sytuacja ta wpływa na migracje młodych, zdolnych i przedsiębiorczych mieszkańców, poszukujących lepszych warunków życia w miastach. Ankietowani upatrują zmiany trudnej sytuacji w działaniach Urzędu Gminy Cisna i innych organizacji wspierających przedsiębiorczość, rozwoju infrastruktury turystycznej, technicznej i społecznej. Biorąc pod uwagę wysokie walory turystyczne respondenci uważają, że inwestycje gminy bądź inwestora/ów prywatnych w dziedzinie turystyki i rekreacji mogłyby znacząco wpłynąć na poprawę jakości życia. Są zatem skłonni poprzeć oraz w pełni zaakceptować planowane inwestycje turystyczne. Zdaniem zdecydowanej większości ankietowanych restrykcyjne przepisy ochrony środowiska wprowadzone w Polsce po akcesji do UE działają na ich niekorzyść, gdyż ograniczają aktywność gospodarczą w gminie, a przez to utrwalają biedę, wykluczenie wielu rodzin oraz migrację młodych i przedsiębiorczych mieszkańców.

PODSUMOWANIE

W opracowaniu wskazano, że istnieją nierówności, które tworzą barierę popytu i wpływają na powstanie błędnego koła ubóstwa. Władze gminy Cisna poszukują nowych koncepcji i rozwiązań zmierzających do poprawy jakości życia mieszkańców, oraz przeciwdziałania społecznemu wykluczeniu i marginalizacji niektórych rodzin. Społeczność wiejska jest na ogół mało mobilna, ma problemy ze znalezieniem pracy, a dzieci najuboższych mając gorszą ofertą edukacyjną i miejscowe „wzorce kulturowe” dziedziczą ubóstwo. Rozwiązywaniu tych problemów może służyć aktywizacja zawodowa najuboższych zatrudnianych przy realizacji nowych inwestycji infrastrukturalnych. Skutkiem rosnących dochodów

osobistych jest ożywienie popytu, a następnie produkcji [Samuelson, Nordhaus, 1995, s. 132–261]. Mechanizm ten opisany w keynesowskiej teorii ekonomii, jako efekt mnożnikowy inwestycji autonomicznych jest szansą na rozwój lokalny badanej Gminy.

Przewiduje się zatem, iż planowane inwestycje przyniosą wymierne i pożądane przez lokalną społeczność korzyści ekonomiczne i społeczne, co zainicjuje szeroko rozumiany proces rozwoju badanej gminy w wymiarze społecznym, gospodarczym i materialnym. Należy jednak uwzględnić fakt, że wśród turystów wzrasta świadomość ekologiczna oraz odpowiedzialność za własne życie i zdrowie. Wielu z nich preferuje aktywny wypoczynek w środowisku eksponującym naturalne walory, co pozostaje w sprzeczności z interesem lokalnej społeczności, traktującej swe zasoby jako podstawę rozwoju i ograniczania ubóstwa.

Wyznacznikiem atrakcyjności gminy Cisna są zatem walory przyrodniczo-krajobrazowe, będące jednocześnie źródłem ograniczeń w jej rozwoju. Walory środowiska przyrodniczego oraz unikalność krajobrazu, objęte są bowiem różnymi formami ochrony prawnej. W świadomości społeczności lokalnej planowane przez władze lokalne inwestycje, w tym ośrodek sportów zimowych i tras narciarskich postrzegane są jako postęp skutkujący konsekwencjami ekonomicznymi i szeroko rozumianym rozwojem, rzadziej jako zagrożenie. Mimo optymistycznego nastawienia mieszkańców gminy do planowanego przedsięwzięcia inwestycyjnego, może ono nie dojść do skutku w świetle praktyki zarządzania obszarem Natura 2000. W gminie Cisna brak terenu, który byłby odpowiedni dla budowy i funkcjonowania ośrodka sportów zimowych, działającego w dużej skali, a zarazem nie byłby chroniony siecią Natura 2000. Wprawdzie nawet w przypadku stwierdzenia negatywnego oddziaływania inwestycji na chronione w sieci Natura 2000 siedliska i gatunki, wojewoda może zezwolić na realizację takich projektów, jeżeli przemawia za tym nadrzędny interes publiczny, nie ma rozwiązań alternatywnych i zapewniona zostanie przez inwestora kompensacja przyrodnicza. Jednak praktyka, czyli orzeczenia Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości pokazują, że tworzenie miejsc pracy, czy rozwój turystyki i rekreacji traktowane są jako przedsięwzięcia komercyjne, a nie realizacja interesu publicznego.

LITERATURA

- Atkinson A.B., Micklewright J., 1992, w publikacji *Economic Transformation In Eastern Europe and the Distribution of Income*, Cambridge.
- Becker G.S., *Human Capital*, National Bureau of Economic Research, New York 1964.
- Bews J.W., 1982, *Human Ecology*, Russell, New York 1935, cyt. za: K. Dopfer, *Wprowadzenie ku nowemu paradygmatowi* [w:] *Ekonomia w przyszłości*, red. nauk. K. Dopfer, PWN, Warszawa.

- Domański R., 1993, *Kapitał ludzki a wzrost gospodarczy*, PWN, Warszawa.
- Domański S.R., *Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Kowalik T., 2003, *Antyegalitarne tendencje w Polsce na tle literatury światowej* [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Zarys problematyki*, red. M.G. Woźniak, z. nr 1, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Kowalik T., 2002, *Nowe tendencje w świecie* [w:] *Nierówni i równiejsi. Sprawiedliwość dystrybucyjna czasu transformacji w Polsce*, red. nauk. T. Kowalik, Fundacja „Innowacja”, Warszawa.
- Kowalska K., *Teoria ubóstwa i głodu Amartyi Sena*, „Gospodarka Narodowa” 2003.
- Kuznets S., 1976, *Wzrost gospodarczy narodów. Produkt i struktura produkcji*, PWE, Warszawa.
- Leoni T., Pollan W., 2003, *The Impact of Inequality on Economic Growth*, WIFO Working Papers, No 211, November 2003, Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung, 211/2003.
- Mączyńska E., 2009, *Ekonomia a przełom cywilizacyjny. Pytania otwarte*, „Studia Ekonomiczne”, INE PAN, nr 3–4.
- Mincer J., 1970, *The Distribution of Labor Incomes: A Survey with Special Reference to the Human Capital Approach*, „Journal of Economic Literature” VIII/1970.
- Nowy leksykon PWN*, 1998, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Podemski K., 2009, *Nierówności ekonomiczne w europejskich krajach postkomunistycznych z globalnej perspektywy – wybrane zagadnienia* [w:] *Spór o społeczne znaczenie społecznych nierówności*, red. nauk. K. Podemski, Wydawnictwo Naukowe UAM, Seria Socjologiczna nr 65, Poznań.
- Profil ekonomiczno-demograficzny powiatu leskiego*, Lesko 2004, s. 24–25.
- Rawls J., 1971, *Teoria sprawiedliwości* (tłum. M. Panufnik, J. Pasek, A. Romaniuk, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D., 1995, *Ekonomia 1*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Schulz T.W., 1963, *The Economic Value of Education*, Columbia University Press, New York.
- Smuts J.Ch., 1961, *Holism and Evolution*, Greenwood, New York.
- State of the World 2004 report*, tab. 1.1, *Consumer Spending and Population by Region*, 2000, 7 stycznia 2004, <http://www.worldwatch.org/press/news/2004/01/07/>, zamieszczone 6 kwietnia 2005.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Leskim do 2010 roku*, www.powiat-leski.pl/cms/upload/edit/
- Strategia Rozwoju Gminy Cisna na lata 2008–2020*, Projekt roboczy, Cisna 2008.
- Tinbergen J., 1982, *Więcej badań empirycznych* [w:] *Ekonomia w przyszłości*, red. K. Dopfer, PWN, Warszawa.
- Woźniak M.G., 2002, *Wzrost gospodarczy w Polsce w latach 90. Czynniki, bariery, perspektywy*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.

Streszczenie

W opracowaniu podjęto problematykę odnoszącą się do dwóch kategorii istotnych z punktu widzenia ekonomii rozwoju, tj. nierówności ekonomicznych i kapitału ludzkiego. Artykuł składa się z dwóch zasadniczych części. Część pierwsza prezentuje nierówności ekonomiczne i kapitał ludzki w ujęciu teoretycznym. Druga, opracowana w oparciu o wyniki badań własnych, ma charakter studium przypadku, gdzie na przykładzie wybranej gminy starano się rozpoznać lokalny kapitał ludzki jako czynnik ograniczania nierówności ekonomicznych na obszarach o cennych walorach przyrodniczych.

Economic Inequalities and Human Capital in Environmentally Valuable Areas*Summary*

The paper discusses social inequalities and human capital, which are two important areas of development economics. The study contains two major parts. First one presents theoretical research on economic inequalities and human capital. Second part, based on a case study of Cisna Commune, is focused on the influence of human capital on reducing economic inequalities in environmentally valuable areas.